

J. Sindik, Ž. Pavlović*

IZVORI STRESA KOD ODGOJITELJICA PREDŠKOLSKE DJECE I NJIHOVE OSOBINE LIČNOSTI

UDK 159.944:373.24.05
PRIMLJENO: 13.11.2015.
PRIHVAĆENO: 1.9.2016.

SAŽETAK Interakcija ličnosti odgojitelja (zajedno s njezinim/njegovim dispozicijskim suočavanjem sa stresom), socijalne i fizičko-tehničke okoline utječe na doživljaj stresa na poslu, kao i na svakodnevno funkcioniranje odgojitelja i kvalitetu odnosa s djecom. Cilj istraživanja bio je ispitati mogućnost prognoze općeg doživljaja stresa te izvora stresa na temelju osobina ličnosti odgojiteljica (optimizam/pesimizam, emocionalna kompetencija, samoefikasnost), radnog staža te varijabli dispozicijskog stila suočavanja sa stresom. U istraživanju je sudjelovalo 336 odgojiteljica Splitsko-dalmatinske županije. Primijenjeno je više mjernih instrumenata, i to: Skala procjene stresnosti posla odgojitelja, Skala optimizma–pesimizma, Skala opće samoefikasnosti, Skala socijalne poželjnosti, Upitnik emocionalne kompetencije EUK-15, Upitnik stilova suočavanja sa stresnim situacijama i Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama. Rezultati su pokazali da su statistički značajni prediktori za kriterije opći doživljaj stresa te međuljudske odnose kao izvore stresa radni staž i dispozicijsko suočavanje sa stresom usmjereno na emocije. Statistički značajni prediktori za kriterije (stresore) odnosi s roditeljima, ponašanje djece te radni uvjeti kao izvore stresa su samoefikasnost i dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije. Nalazi istraživanja mogu pomoći osmišljavanju i unapređivanju programa kojima je za cilj prevencija stresa, ali i usvajanje učinkovitih strategija situacijskog suočavanja sa stresom, zajedno s vještinama socijalne interakcije.

Ključne riječi: ličnost, izvori stresa odgojiteljica, suočavanje

UVOD

Izvori stresa na poslu odgojitelja predškolske djece nedvojbeno imaju određeni utjecaj na doživljeni stres. Međutim, percepcija stresora nedvojbeno je moderirana određenim osobinama ličnosti odgojitelja, ali i njihovim stilovima suočavanja sa stresnim situacijama. Predmet ovog rada upravo je dovođenje u vezu svih ovih skupina varijabli, a s krajnjom svrhom djelotvorne prevencije stresa odgojitelja, kao i usvajanja

učinkovitih strategija suočavanja sa stresom, u situacijama kad je stres već nastao.

Konceptualizacije stresa

Stres se može konceptualizirati na tri načina: u terminima vanjskih podražaja (pristup koji polazi od stresora), reakcijski modeli stresa promatraju stres kao reakciju organizma (medicinsko-fiziološki pristup), dok kognitivni modeli stresa (psihološki pristup) konceptualiziraju stres kao interakciju pojedinca i okoline (Lacković-Grgin, 2004.). To su tzv. interakcionističke teorije stresa ili teorije procjene (Cox et al., 1988., Hobfoll et al., 1998.). Dominantan pristup primijenjen u ovome radu je konceptualizacija stresa koja po-

*Doc. dr. sc. Joško Sindik (josko.sindik@inantro.hr), Institut za antropologiju, Ljudevita Gaja 32, 10000 Zagreb, mr. Žana Pavlović (pavlovic.zana@yahoo.com), Dječji vrtić Cvrčak, Kralja Zvonimira 71, 21210 Solin.

lazi od stresora. Međutim, u istraživanju se primjenjuju i elementi kognitivnih modela stresa, jer je uz osobine samih stresora, izrazito važno kako različiti pojedinci te stresore vide i doživljavaju.

Stresni podražaji su u različitim istraživanjima različito kategorizirani. Jedna od najčešćih kategorizacija je ona koja uključuje tipove stresnih situacija koje rezultiraju doživljajem psihičkog stresa: velike životne promjene (npr. vjenčanje, završetak škole, smrt voljene osobe); kronične stresne događaje (npr. nezaposlenost, svađe u obitelji); traumatske događaje (npr. prirodne katastrofe, ratne situacije i osobne traume) i svakodnevne stresne situacije (npr. žurba, gužva); (*Lacković-Grgin, 2004.*). Istraživanja koja definiraju stres u terminima stresnih događaja najčešće se bave situacijama intenzivnog stresa, dok istraživači koji ističu odnos između osobe i okoline (psihološki pristup) ispituju svakodnevne stresne događaje i probleme, te kognitivnu procjenu tih događaja od pojedinca (*Aldwin et al., 1996.*).

McGrathov model izvora stresa

Model izvora stresa (*McGrath, 1976.*) gleda na organizaciju kao složeni sustav unutar kojeg razlikuje subsustave: ličnost pojedinca, socijalnu okolinu i fizičko-tehničku okolinu. Međusobna interakcija ta tri subsustava dovodi do situacija koje zahtijevaju od članova organizacije određene načine ponašanja. McGrath (*1976.*) osobito ističe važnost područja presjeka ova tri subsustava. Područje interakcije ličnosti i fizičko-tehničke okoline predstavlja izvršenje radnih zadataka, dok radna uloga predstavlja područje interakcije socijalne i fizičko-tehničke okoline i podrazumijeva prisutnost ili odsutnost određenog broja ljudi s obzirom na zahtjeve tehnologije i organizacije rada. Stres se može javiti u bilo kojem subsustavu ili u situacijama njihove interakcije. U odnosu na izvore stresa, McGrath (*1976.*) predlaže sljedeći šest izvora stresa: stres koji se javlja zbog prirode radnog zadatka (težina posla, nejasnoća); stres koji proizlazi iz radne uloge (konflikt uloge, više uloga); stres koji proizlazi iz okruženja ponašanja (manjka

ili viška radnika); stres koji proizlazi iz fizičko-tehničkih uvjeta rada (mikroklima, fizičke pogibelji, smjenski rad); stres koji proizlazi iz loših međuljudskih odnosa (neprijateljstvo, rivalstvo, socijalna izolacija); stres dispozicije inherentne strukture ličnosti koju određena osoba unosi u radnu okolinu. Ovih šest izvora ne djeluje izolirano, već su stresne situacije najčešće rezultanta djelovanja stresnih podražaja iz nekoliko izvora (*McGrath, 1976.*). U ovakvom određenju stresa prepoznaje se slaganje s Lazarusovim modelom (*Lazarus, Folkman, 2004.*) u smislu značaja kognitivne procjene stresne situacije. Prema McGrathovom modelu (*1976.*), stresna situacija uključuje četiri faze unutar ciklusa koji opisuje Lazarus (*Lacković-Grgin, 2004.*). Prva faza odgovara Lazarusovoj primarnoj procjeni, dok u drugoj fazi dolazi do uspoređivanja opažene situacije s mogućnostima pojedinca, što odgovara sekundarnoj procjeni kod Lazarusa. Treća faza uključuje ponašanje, a opisuje se u terminima brzine, kvantitete i kvalitete reagiranja. Četvrtom fazom zatvara se ciklus i dolazi do promjene situacije. Zadnjoj fazi McGrath (*1976.*) pridaje najveći značaj unutar procesa stresa.

Stres u radnoj okolini

Stres na poslu definira se kao niz za radnika štetnih fizioloških, psiholoških i bihevioralnih reakcija na situacije u kojima zahtjevi posla nisu u skladu s njegovim mogućnostima i potrebama (*Sauter et al., 1990.*). Analizirajući stres u radnoj okolini, McGrath promatra radnu okolinu kao opći sustav unutar kojeg postoje tri osnovna podsustava: fizička, socijalna okolina te ličnost pojedinca. Kao što je ranije navedeno, McGrath (*1976.*) osobit značaj pridaje upravo područjima presjeka ili doticaja ova tri podsustava.

French, Caplan i Harrison (*1982.*) u opisu modela stresa u radnoj okolini podrazumijevaju da svaka fizička i psihička varijabla može biti stresor. French i sur. (*1982.*) definiraju stres u terminima kongruentnosti ili slaganja i neravnoteže pojedinca i okoline. Svaki podražaj može biti stresor na kontinuitetu od deprivacije do pretjerane stimulacije. Točka u kojoj se zahtjevi okoline i mogućnosti pojedinca podudaraju je točka

sukladnosti ili ravnoteže. Udaljavanjem od ove točke, prema krajevima kontinuuma, pojačava se i doživljaj stresa (obrnuta U-krivulja). Autori u kasnijim radovima i istraživanjima različitih dimenzija izvora stresa navode kako ova krivulja može poprimiti i linearan oblik (*Lacković-Grgin, 2004.*). Doživljaj stresa prema ovom modelu proizlazi iz loše usklađenosti pojedinca i radne okoline što može rezultirati nizom poteškoća u svakodnevnom funkcioniranju koje se očituju na psihološkom planu (tjeskoba, depresija, gubitak samopouzdanja), fiziološkom (povišen krvni tlak, viša razina kateholamina u krvi, pojava psihosomatskih bolesti, ulkusa i gastritisa) i na bihevioralnom planu (apsentizam, ovisnosti, pretjerano pušenje, alkoholizam, česti odlasci liječniku); (*French et al., 1982.*). Modelu posljedica loše usklađenosti pojedinca i okoline pridaje se veliki značaj, pri čemu dobra usklađenost ima pozitivnog učinka na fizički i psihički status pojedinca (*French et al., 1982.*). Analizom rezultata pojedinih istraživanja proizašlih iz ovog modela pokazalo se da iskustvo usklađenosti pojedinca i radne okoline pojačava osjećaj kompetencije, samopouzdanja i osobnog napretka što vjerojatno ima za posljedicu i manji doživljaj stresa (*Lacković-Grgin, 2004.*).

Obilježja ličnosti, percepcija stresora te dispozicijske strategije suočavanja sa stresom

Obilježja ličnosti koja su važna za percepciju stresora, doživljaj stresa, ali i suočavanje sa stresom, *Lazarus (1966.)* dijeli u tri osnovne kategorije: motivacijske karakteristike, vjerovanja vezana uz transakcije s okolinom te intelektualni resursi i obrazovanje. Naime, procjena nekog događaja kao ugrožavajućeg ovisi o važnosti procijenjenog ishoda događaja, odnosno motivaciji koju osoba ima za ostvarenje pozitivnog ishoda. Sa stajališta percepcije samih stresora, vjerovanje da okolina predstavlja opasnost može dovesti do stresne reakcije čak i u slučajevima kada objektivna prijetnja ne postoji (*Lazarus, 1966.*). Drugim riječima, ovo vjerovanje utječe već i na samu percepciju stresora. Obilježja pojedinca koja utječu na percepciju događaja kao stresnog vrlo su široka, jer uključuju sve osobine koje posredno utječu na vjerovanja pojedinca i

zapravo ih oblikuju (osobine ličnosti, lokus kontrole, mentalni poremećaji i dr.).

Među demografskim obilježjima u interakciji s osobinama ličnosti i spoznajnim sposobnostima, *Broman, Hamilton i Hoffman (2001.)* pronalaze najveću razinu stresa kod oženjenih muškaraca, što objašnjavaju percepcijom nemogućnosti udovoljenja ulozi hranitelja obitelji. Međutim, i intelektualni kapaciteti te razina obrazovanja imaju važnu ulogu u procjeni situacije te putem toga i na doživljaj stresa: ranije iskustvo utječe na procjenu situacije jer izravna ili posredna prošla iskustva sa stresorom oblikuju očekivanja ishoda događaja (*Lazarus, 1966.*). Primjerice, pokazalo se da postoji povezanost između intenziteta stresa izazvanog nezaposlenošću i stilova rješavanja problema te lokusa kontrole (*Cassidy, 2001.*).

Kao što je uočljivo, zapravo je teško odvojiti utjecaje obilježja ličnosti, strategije suočavanja sa stresom te percepcije pojedinih vrsta i intenziteta stresora. Priroda stresora utječe na izbor i efikasnost strategija suočavanja, dok je suočavanje usmjereno na emocije dobrim dijelom određeno osobinama ličnosti, kao što su neuroticizam, ekstraverzija i samopoštovanje (*Erera-Weatherley, 1996.*). Osobine ličnosti značajno su povezane sa načinima suočavanja sa stresom (*Costa, McCrae, 1990., Hudek-Knežević, Kardum, 2006.*).

Postoji pozitivna povezanost između neuroticizma s emocionalnom iscrpljenošću (*Hudek-Knežević et al., 2006.*), ali i depersonalizacijom i smanjenom percepcijom osobnog postignuća (*DeVries, Van Heck, 2002., Francis et al., 2004., Goddard, Patton, 2004.*). Osobe s višom razinom neuroticizma češće vide situaciju ugrožavajućom za njih, pa su stoga ranjiviji na stres i logično je da su samim time više izloženi situacijama koje će opisati stresnim, za razliku od osoba s nižim neuroticizmom. Osobe s višim neuroticizmom češće se koriste nisko adaptivnim strategijama za suočavanje sa stresom, što ih onda češće i brže vodi ka izgaranju na poslu (*Hemenover, 2003.*). Osobe s visokim stupnjem neuroticizma češće se koriste izbjegavanjem i samookrivljavanjem od osoba s niskim stupnjem neuroticizma u iritantnim situacijama koje iza-

zivaju ljutnju (*Atkinson, Vialto, 1994.*). S druge strane, izrazito ekstravertirane i visoko savjesne osobe potencijalne stresore više percipiraju kao izazov, pa su skloni koristiti se strategijama suočavanja usmjerenim na rješavanje postojećeg problema (*Watson, Hubbard, 1996.*). Ekstravertizija kao dimenzija ličnosti je bolji prediktor kod aktivnog (upornost, racionalnost), a neuroticizam kod pasivnog (izbjegavanje, neprijateljstvo i pasivnost) načina suočavanja sa stresom (*Costa, McCrae, 1990.*). Osobe internalnog lokusa kontrole, općenito manje anksiozne, imaju višu razinu fiziološke aktivacije, kao i bolji učinak u situacijama u skladu s njihovim vjerovanjem o mogućnosti kontrole (*Houston, 1972a., 1972b.*). Pretpostavke da će osobine ugodnosti i savjesnosti povećati vjerojatnost doživljaja pozitivnih iskustava i situacija u kojima se doživljava uspjeh (*McCrae, Costa, 1991.*), potvrđene su u istraživanjima koja pokazuju negativnu povezanost između ugodnosti i manjeg profesionalnog postignuća (*Hudek-Knežević et al., 2006., Hudek-Knežević et al., 2011.*). Optimizam i pesimizam, kao generalizirana očekivanja pozitivnih ili negativnih ishoda aktivnosti, očituju se kao relativno odvojene i stabilne dimenzije ličnosti (*Scheier, Carver, 1985., Chang et al., 1994.*), između kojih postoji visoka negativna povezanost (*Scheier, Carver, 1992., Chang et al., 1994., Chang, 1996.*). Međutim, postoji povezanost optimizma i pesimizma sa subjektivnim procjenama zdravstvenog stanja i stresnosti protekle godine (*Carver, Connor-Smith, 2010.*). Percepcijom vlastite samoefikasnosti pojedinci procjenjuju vlastita iskustva i misaone procese (*Bandura, 1997.*). Dva su osnovna tipa očekivane (samo) efikasnosti. Očekivanje ishoda je uvjerenje da će neko ponašanje dovesti do određenog ishoda ili cilja. Očekivanje osobne samoefikasnosti je pak uvjerenje pojedinca o tome u kojoj je mjeri sposoban realizirati neko ponašanje (*Bandura, 1997.*). Pozitivna slika o sebi (samopoštovanje i samoefikasnost) direktno djeluje na smanjenje percepcije stresnosti i povezana je s korištenjem problemu usmjerenih načina suočavanja (*Jerusalem, Schwarzer, 1989.*). Samopoštovanje je, međutim, bolji prediktor reakcija na negativne nego na pozitivne životne događaje, pa negativni do-

gađaji izazivaju negativne posljedice za zdravlje (*Lacković-Grgin, 1994.*). Osobe s izraženijom osobnom čvrstinom otpornije su na stres, manje poboljšavaju i češće se koriste socijalnom podrškom (*Vizek-Vidović, 1990.*).

U kontekstu McGrathovih subsustava (ličnost pojedinca, socijalna i fizičko-tehnička okolina), dispozicijsko suočavanje sa stresom zapravo predstavlja sklonost da se pojedinac s određenim karakteristikama ličnosti na njemu osobite načine suočava sa stresom u različitim situacijama. Općenito, suočavanje sa stresom predstavlja nastojanje organizma da odgovori fizičkim, socijalnim i psihološkim zahtjevima, s dvije glavne funkcije: usmjerenost na emocije i usmjerenost na problem. Pritom je u većini stresnih situacija suočavanje usmjereno na problem praćeno sa suočavanjem usmjerenim na emocije. Treći stil suočavanja sa stresom je suočavanje izbjegavanjem (*Billings, Moos, 1981., Carver et al., 1989., Endler, Parker, 1990., Hudek-Knežević, Kardum, 2006.*).

Među osobinama ličnosti pojedinca imaju veću ulogu u kognitivnoj procjeni i pri odabiru načina suočavanja od okolinskih faktora mogu se izdvojiti: samoefikasnost, samopoštovanje, optimizam, osjećaj bespomoćnosti i neuroticizam (*Lazarus, Folkman, 2004.*). Spolne razlike očituju se u načinima suočavanja usmjerenim na emocije kojima se žene svih dobnih skupina koriste češće od muškaraca (*Hudek-Knežević et al., 1993., Hudek-Knežević, Kardum, 2006.*). Muškarci se češće koriste suočavanjem usmjerenim na problem, ali samo u situacijama vezanim uz posao ili prikupljanje novih informacija (*Viney, Westbrook, 1982., Lazarus, Folkman, 2004., Hudek-Knežević, Kardum, 2006.*). Žene se općenito češće koriste suočavanjem izbjegavanjem, dok se muškarci češće koriste specifičnim strategijama izbjegavanja kao što su traženje distrakcije, alkohola i ugodnih aktivnosti. Visoko ekstravertirane žene češće se koriste suočavanjem sa stresom putem izbjegavanja i traženjem socijalne podrške, dok muškarci s visokim stupnjem neuroticizma češće primjenjuju aktivne načine suočavanja, usmjerene na problem (*Lazarus, Folkman, 2004.*). Međutim, nedostatak ovakvih

istraživanja su usporedbe žena i muškaraca u različitim kontekstima (Arambašić, 1994.). Naime, spolne razlike često se mogu pripisati razlikama u vrsti poslova koje muškarci i žene obavljaju te rangu tih poslova (Lazarus, Folkman, 2004.).

I u prethodnom istraživanju autora pokazalo se da su statistički značajni prediktori za situacijsko suočavanje sa stresom kod odgojiteljica: dispozicijski način suočavanja sa stresom usmjeren na emocije, samoefikasnost i duljina radnog staža (Pavlović, Sindik, 2014.).

Stres kod nastavnika i odgojitelja

Većina istraživanja profesionalnog stresa uključuje istraživanja koja se odnose na objektivne i subjektivne karakteristike stresora. Objektivne karakteristike podrazumijevaju istraživanje stresora koji se odnose na: fizičke karakteristike okoline (vlaga, buka, gužva); vremenska ograničenja (rokovi, hitnost, promjena trajanja radnog vremena); administrativno-organizacijske karakteristike rada (monotonija, loša plaća); promjene radnog mjesta (smjenski rad, gubitak posla i sl.). Subjektivno određen stres u radu pretpostavlja radnu ulogu (nejasni zahtjevi, odgovornost za druge) te međuljudske odnose (konflikti, izolacija, loša suradnja i sl.); (Pavlović, 2011.). Četiri su aspekta ili dimenzije nastavničkog stresa: neprilagođeno ponašanje učenika, vremenski pritisak, loši radni uvjeti, potreba za profesionalnim priznanjem te loši međuljudski odnosi (Sorić, Mikulandra, 2004.). Istraživači simptoma i izvora stresa nastavničkog zanimanja ističu multidimenzionalan karakter doživljaja stresa u kojem važnu ulogu imaju ne samo izloženost štetnim faktorima okoline nego i karakteristike osobe, način suočavanja sa stresom i kvaliteta socijalne potpore (Uzole, 2002.). Camp i Helth-Camp (1990.; prema Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.) navode da većinu izvora stresa nastavničkog zanimanja čine upravo unutarnji stresori: zadovoljstvo životom, pripremljenost za poziv, simptomi bolesti, lokus kontrole i samopoštovanje.

Poznavanje izvora stresa posla odgojitelja preduvjet je prevenciji stresa na poslu i kvalitetnijem funkcioniranju odgojitelja u svakodnevnom radu s djecom predškolske dobi. Naime, odgoji-

teljice doživljavaju svoj posao izrazito stresnim u iznimno velikom postotku (Smojver-Ažić et al., 2002., Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.). Kelly i Berthelsen (1995.) navode sljedeće izvore stresa na poslu odgojitelja: veliki broj poslova koje treba obaviti istovremeno ili u kratkom razdoblju; potrebe djece za individualnim pristupom; administrativne i druge poslove koji primarno nisu povezani s poslom odgojitelja; provođenje programa u praksi; komunikaciju s roditeljima (previsoka očekivanja, nezainteresirani roditelji, tretiranje vrtića kao čuvališta, dovodenje bolesnog djeteta u vrtić i sl.); međuljudske odnose (brojne komunikacije unutar ustanove i izvan) te (nizak) status struke. Leupold (1994.) je pokazala da je kvaliteta suradnje s roditeljima jedan od značajnih izvora stresa: stres odgojitelja povećavaju roditelji s previsokim očekivanjima, ali i nezainteresirani roditelji. Javnost posla odgojitelja, tj. izloženost posla kao i istovremeno nedovoljno uvažavanje njihova rada od roditelja i drugih, uz nedostatnu razmjenu stručnih iskustava, pojačavaju im doživljaj stresa.

U Hrvatskoj je mali broj istraživanja izvora stresa odgojitelja. Među rjeđim istraživanjima jedno je proveo Dječji vrtić Rijeka u suradnji s Filozofskim fakultetom u Rijeci (Smojver-Ažić et al., 2002., Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.), drugo je provedeno na kvarnerskim otocima (Babić, 2001.), a treće kod zadarskih odgojitelja (Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.). U svim navedenim istraživanjima izdvajaju se četiri područja izvora stresa kod odgojitelja: međuljudski odnosi, suradnja s roditeljima, uvjeti rada i ponašanje djece. Najveći izvor stresa izazivaju međuljudski odnosi (Smojver-Ažić et al., 2002.) ili suradnja s roditeljima (Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.). U oba slučaja najmanje izražen izvor stresa je ponašanje djece. Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da najveći izvori stresa nisu povezani s primarnom ulogom odgojitelja tj. uz rad s djecom, pa čak i onda kada se radi o ponašanju djece koja ugrožavaju sebe ili drugu djecu (primjerice djeca hiperaktivnog i agresivnog ponašanja). Također, prema nalazima iz literature, osobe koje se bave odgojem i obrazovanjem djece najmlađeg uzrasta najosjetljivije su na različite situacije u radnom okruženju (Reglin, Reitzmauer, 1998., prema Živčić-Bećirević et al., 2005.).

S obzirom na nedostatak istraživanja stresa u području istraživanja stresa odgojitelja u stavu predškolskog odgoja i obrazovanja, činilo se opravdanim provesti istraživanje u kojem se pokušalo utvrditi u kakvom su odnosu izvori stresa odgojiteljica, osobine ličnosti odgojitelja (zajedno sa stabilnim dispozicijskim sklonostima suočavanja sa stresom) te načini na koji se s tim stresom dispozicijski suočavaju.

Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi na koji su način različiti izvori stresa odgojiteljica povezani s različitim osobinama ličnosti odgojitelja (optimizam/pesimizam, emocionalna kompetencija, samoefikasnost), duljinom radnog staža te dispozicijskim stilovima suočavanja sa stresom. Kao dodatni cilj provjerilo se razlikuju li se odgojiteljice koje su iskazale želju za promjenom svojeg posla od odgojiteljica koje posao, unatoč njegovoj stresnosti, ne bi promijenile, po svim istraživanim osobinama ličnosti, izvorima stresa, dispozicijskim stilovima suočavanja sa stresom, zadovoljstvu poslom i radnom iskustvu.

Pretpostavljeno je da će odgojiteljice s manje godina radnog staža i oni koji u većoj mjeri izražavaju optimizam, osjećaj emocionalne kompetencije i veću samoefikasnost u poslu doživljavati slabiji intenzitet stresa na poslu. Nadalje, pretpostavljeno je da će različite osobine ličnosti odgojitelja biti povezane s razlikama u percepciji izraženosti različitih izvora stresa. Primjerice, odgojiteljice veće emocionalne kompetencije vjerojatno će izvore stresa kao što su međuljudski odnosi ili suradnja s roditeljima doživljavati kao manje izražene u poslu nego odgojitelji manje emocionalne kompetencije.

METODE

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 336 odgojiteljica, iz klasteriranog uzorka dječjih vrtića Splitsko-dalmatinske županije (Split, Solin, Kaštela, Omiš, Trogir, Imotski), prosječne dobi 43.2±8.6 (M±SD) godina te prosječnog radnog staža 18.8±9.2 godina.

Mjerni instrumenti

Skala procjene stresnosti posla odgojitelja

Za mjerenje stresa odgojitelja kojeg odgojitelji doživljavaju na poslu primijenila se Skala procjene stresnosti posla odgojitelja (*Živčić-Bećirević et al., 2001., prema Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.*) koja sadrži 37 čestica koje mjere različite izvore stresa odgojiteljica. Zadatak ispitanika je da na skali od 0 do 3 procijene intenzitet stresa, tj. u kojoj je mjeri navedena situacija stresna u poslu koji obavljaju (od 0—uopće ne do 3—jako). Subskala «međuljudski odnosi» (11 čestica) opisuju nerazumijevanje nadređenih za probleme odgojitelja, komunikaciju sa stručnom službom i drugim suradnicima. Subskala «radni uvjeti» (10 čestica) obuhvaća broj djece u skupini, izloženost djelatnosti, dostupnost informacija, opremljenost didaktičkim materijalima i sl. Subskala «roditelji» (9 čestica) obuhvaća brigu roditelja o djeci, konflikte s roditeljima, njihovu agresivnost ili nezainteresiranost za zbivanja u vrtiću te prevelika očekivanja. Subskala »ponašanje djece» (5 čestica) opisuje ponašanje djece u smislu međusobnih sukoba djece, hiperaktivnosti, agresivnosti, mogućnosti ozljeda i sl. Skala sadrži i jednu česticu otvorenog tipa koja ostavlja mogućnost odgojiteljima da sami napišu situaciju kao izvor stresa, a koja nije ranije navedena te jednu česticu koja mjeri opću doživljaj stresnosti posla odgojitelja. Za potrebe ovog istraživanja dodana je čestica kojom smo provjerili zadovoljstvo odgojitelja poslom («Koliko ste zadovoljni svojim poslom?»). Odgojitelji odgovaraju na skali Likertovog tipa od 4 stupnja (od 0 - uopće nisam zadovoljna do 4 - jako sam zadovoljna). Provjerena je i spremnost odgojiteljica da, ako im se ukaže prilika, promijene posao («Kad bi Vam se pružila prilika, da li biste promijenili svoj posao?»), na koje su odgojiteljice odgovarale prema načelu prisilnog izbora (Da-Ne). U ranijim istraživanjima dobiveni su koeficijenti pouzdanosti na subskalama (Cronbach alfa) u rasponu od 0,72 do 0,82 (*Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.*) te u rasponu od 0,76 do 0,82 (*Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.*). I u ovom uzorku za subskale su pronađeni vi-

soki koeficijenti unutarnje konzistencije (raspon od 0,76 do 0,89), dok je pouzdanost cjelokupne skale bila 0,92 (Cronbach alfa).

Skala optimizma – pesimizma

Konstruirao ju je Chang (1994., prema Chang, 1996.), adaptacijom i provjerom tvrdnji iz LOT (Life Orientation Test) i OPS (Optimism-Pessimism Scale); (LOT – Scheier, Carver, 1985., OPS - Dember et al., 1989., sve prema Penezić, 2002.). Na hrvatski jezik skalu je preveo i adaptirao Penezić (2002.): sadrži 14 tvrdnji, od toga 6 za procjenu optimizma i 8 za procjenu pesimizma, s procjenama Likertova tipa s pet stupnjeva. U ispitivanju na uzorku odraslih ispitanika, od 18 do 65 godina, skale su pokazale zadovoljavajuće visoke koeficijente pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa): za skalu optimizma 0,74 do 0,78, a za skalu pesimizma od 0,78 do 0,83 (Penezić, 1999., prema Penezić, 2002.). U ovom istraživanju dobivene su nešto niže, ali ipak zadovoljavajuće pouzdanosti, za skalu optimizma 0,68 a pesimizma 0,59 (Cronbach alfa).

Upitnik emocionalne kompetencije EUK-15

EUK-15 (Takšić, 2000.) daje opću procjenu emocionalne kompetentnosti. Četiri razvojne sposobnosti poredane su po složenosti psiholoških procesa koje uključuju od jednostavnijih (zapažanje i izražavanje emocija) do složenih (svjesnost, refleksivnost i regulacija emocija). Ispitanici na skalama Likertovog tipa (pet stupnjeva) procjenjuju razvijenost vlastitih sposobnosti iz područja emocionalne inteligencije. Ova kraća forma upitnika od 15 čestica (EUK-15) služi kao jednodimenzionalna mjera konstrukta. Pouzdanost skale na različitim uzorcima (učenici, srednjoškolci, studenti) varirala je od 0,75 do 0,80. U ovom uzorku dobivena je zadovoljavajuća pouzdanost 0,89 (Cronbach alfa).

Skala opće samoefikasnosti

Konstruirali su je Schwarzer i sur. (1997., prema Jerusalem, Schwarzer, 1989.), a za hrvatsku populaciju preveli su je i adaptirali Ivanov i Pe-

nezić (2002.). Skala mjeri opći osjećaj osobne efikasnosti u suočavanju s različitim stresnim situacijama. Originalna verzija sadržavala je 20, a zatim je reducirana na 10 čestica. U brojnim istraživanjima pokazala je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije između 0,75 i 0,90. U istraživanjima (Ivanov et al., 1998., Penezić et al., 1999., sve prema Ivanov, Penezić, 2000., 2002.) na uzorcima hrvatskih ispitanika dobivene su zadovoljavajuće pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije u rasponu od 0,85 do 0,87. U ovom uzorku odgojiteljica dobivena je, također, zadovoljavajuća pouzdanost od 0,88 (Cronbach alfa).

Upitnik stilova suočavanja sa stresnim situacijama

Coping Orientation to Problems Experienced (COPE); (Carver et al., 1989.) sastoji se od 52 tvrdnje koje opisuju misli i ponašanja osoba koje su pod stresom. Tvrdnje definiraju 12 apriornih, teorijski deriviranih skala. Upitnik je preveden na hrvatski jezik i primijenjen na različitim uzorcima ispitanika (Hudek-Knežević et al., 1993., Hudek-Knežević, Kardum, 1993.), gdje je upitnik pokazao zadovoljavajuće metrijske karakteristike i tri različita faktora suočavanja. Problemu usmjereno suočavanje sastoji se od 24 čestice koje opisuju misli i akcije usmjerene rješavanju problema, odnosno mijenjanju izvora stresa. Emocijama usmjereno suočavanje definirano je sa 12 čestica koje se odnose na pokušaje smanjenja stresa. Dezangažman (izbjegavanje) sadrži 16 čestica koje se odnose na ponašajni i mentalni dezangažman. Pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) za tri navedena stila suočavanja bila su: problemu usmjereno suočavanje (0,86), emocijama usmjereno suočavanje (0,91) i izbjegavanje (0,80). U ovom istraživanju primijenjen je situacijski oblik upitnika koji je na istim subskalama imao sljedeće pouzdanosti: problemu usmjereno suočavanje (0,86), emocijama usmjereno suočavanje (0,86) i izbjegavanje (0,87); (Cronbach alfa). (Međutim, rezultati primjene ovog upitnika situacijskog suočavanja prikazani su samo u sklopu deskriptivne statistike u Tablici 1).

Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama

Coping Inventory for Stressful Situations (CISS) je mjera suočavanja kao stabilna karakteristika ličnosti (Endler, Parker, 1990.) koji sadrži 48 čestica koje čine tri subskale (po 16 tvrdnji), tj. tri dimenzije suočavanja: suočavanje usmjereno na emocije, suočavanje usmjereno na problem i izbjegavanje. Zadatak ispitanika je da procijeni u kojoj mjeri se koristi određenim tipom aktivnosti/ponašanje kad se susretne sa stresnom situacijom na skali od pet stupnjeva (od 1 – uopće ne do 5 – u potpunosti da). Upitnik je kod nas prvi put primijenjen u istraživanju na uzorku nastavnika (Grgin et al., 1995.) u kojem su dva faktora sadržajno odgovarala originalnim faktorima, dok je treći faktor sveden na skalu socijalne diverzije (Endler, Parker, 1990.). Lasković-Grgin i Sorić (1997.) su na uzorku studenata potvrdile postojanje četiri faktora, ali zbog relativno visoke i značajne povezanosti između faktora distrakcije i socijalne diverzije, obje skale tretiraju se potencijalno kao jedna koja mjeri strategiju suočavanja sa stresom izbjegavanjem. Koeficijenti unutarnje pouzdanosti triju subskala su zadovoljavajući (od 0,85 do 0,71). Rezultat na svakoj od tri skale predstavlja zbroj rezultata dobivenih na pojedinim česticama. Više vrijednosti na pojedinim subskalama znače da osoba u stresnim situacijama češće pribjegava načinima ponašanja koja se odnose na određenu strategiju suočavanja. U ovom uzorku odgojitelja dobivene su zadovoljavajuće pouzdanosti u rasponu od 0,80 do 0,86 (Cronbach alfa).

Skala socijalne poželjnosti (Marlow-Crowne)

Skala je namijenjena mjerenju socijalne poželjnosti definirane kao "potreba ispitanika da dobije odobravanje kroz odgovaranje na kulturalno odgovarajući i prihvatljivi način" (Crowne, Marlowe, 1960., prema Penezić, 2002.). Izvorna Marlowe-Crowne skala sadrži 33 čestice na koje

ispitanik odgovara s točno-netočno. U istraživanju se primijenio oblik skale koji se sastoji od 13 čestica, s najboljim metrijskim karakteristikama od svih korištenih skraćenih formi (Zook, Sipp, 1985., prema Penezić, 2002.). Odgovaranje je prema načelu prisilnog izbora (točno-netočno), dok je ukupan rezultat linearna kombinacija procjena (raspon 0-13): veći rezultat označava i manju sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora. U ovom istraživanju skala je poslužila kao dodatna kontrola za eventualnu eliminaciju onih ispitanika koji bi na toj skali imali ekstremne rezultate. Na uzorku studenata skala je pokazala zadovoljavajuću pouzdanost (Cronbach alfa 0,73); (Burušić et al., 2003.), dok je u istraženom uzorku pouzdanost nešto niža, ali zadovoljavajuća (Cronbach alfa 0,62).

Istraživanje je provedeno individualno. Prema Etičkom kodeksu psihologijskih istraživanja, ispitanici su upoznati sa svrhom istraživanja, dobrovoljnošću sudjelovanja i zajamčenom anonimnošću. Mjerni instrumenti, skale i upitnici su rotirani slučajnim slijedom za svakog ispitanika pojedinačno. Ispitivanje (popunjavanje svih upitnika) je u prosjeku trajalo 20 minuta po ispitaniku.

REZULTATI

Za statističku analizu podataka primijenjen je statistički paket Statistika 7. Uz deskriptivnu statistiku, upotrijebljeni su Pearsonovi koeficijenti korelacije te kompletna i stupnjevita regresijska analiza (backward). Potom su jednosmjernom analizom varijance (ANOVA) testirane razlike u svim varijablama istraživanja između odgojiteljica koje su iskazale želju mijenjanja posla i onih koje nisu. Prikaz osnovnih deskriptivnih podataka zajedno s vrijednostima koeficijenata pouzdanosti tipa Cronbach alfa za sve subskale i upitnike dan je u Tablici 1.

Tablica 1. Deskriptivna statistika i koeficijenti pouzdanosti ispitivanih varijabli**Table 1. Descriptive statistics and reliability coefficients for examined variables**

Varijable	Min.	Maks.	X	Sd	Broj čestica	Cronbach alfa (α)
Radni staž	1.00	41.00	18.8	9.20	1	-
Međuljudski odnosi	0.10	2.80	1.44	0.60	11	0.84
Radni uvjeti	0.00	2.89	1.54	0.55	10	0.78
Ponašanja djece	0.00	3.00	1.89	0.56	5	0.89
Suradnja s roditeljima	0.12	2.87	1.87	0.48	9	0.76
Doživljaj stresa	0.00	3.00	2.29	0.63	1	-
Zadovoljstvo poslom	0.00	3.00	2.39	0.62	1	-
Promjena posla	1.00	2.00	1.17	0.38	1	-
Sit.suoč.usmj.na problem	0.38	3.69	2.53	0.51	26	0.86
Sit.suoč.usmj.na emocije	0.27	4.00	2.56	0.75	11	0.86
Sit.suoč.usmj.na izbjegavanje	0.18	3.41	1.44	0.59	27	0.87
Soc.poželjnost odgovora	2.00	13.00	9.26	2.55	13	0.62
Optimizam	2.00	5.00	3.86	0.63	6	0.63
Pesimizam	1.00	4.20	2.47	0.75	8	0.58
Samoeфикаsnost	1.00	5.00	3.79	0.54	10	0.88
Emocionalna komp.	1.93	5.00	4.03	0.50	15	0.89
Disp.suoč.usmj. na zadatak	2.37	4.87	3.77	0.43	16	0.84
Disp. suoč. usmj. na emocije	1.25	4.37	2.84	0.59	16	0.86
Disp. suoč. usmj. na izbjeg.	1.69	4.43	2.84	0.53	16	0.80

U svrhu utvrđivanja povezanosti između svih relevantnih varijabli u ovom istraživanju izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. Razmjerno velik broj korelacija je statistički značajan, osobito vezano uz varijable prediktora i kriterija, što opravdava primjenu stupnjevite i kompletne multiple regresijske analize. Smjer statistički značajnih korelacija ukazuje na očekivane trendove u odnosu na pretpostavke istraživanja: izvori stresa su međusobno srednje visoko i statistički značajno povezani, kao i s varijablom općeg doživljaja stresa. Nedjelotvorna strategija suočavanja sa stresom vezana uz emocije (dispozicijsko suočavanje) najviše je povezana s izvorima stresa te općim doživljajem stresa. Međutim, većina statistički značajnih korelacija je niske do maksimalno srednje veličine. Radni staž je vrlo nisko povezan svega sa tri varijable (Tablica 2).

Statistički značajni prediktori za kriterije opći doživljaj stresa te međuljudske odnose kao izvore stresa su radni staž i dispozicijsko suočavanje sa stresom usmjereno na emocije. Što se odgojiteljice dulje bave svojim poslom i što više kao osobinu imaju izraženo dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije, u većoj mjeri svoj posao doživljavaju stresnim te doživljavaju veći stres vezan uz međuljudske odnose. Statistički značajni prediktori za kriterije odnosi s roditeljima, ponašanje djece te radni uvjeti kao izvori stresa su samoeфикаsnost i dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije. Odgojiteljice koje samoprocjenjuju manju samoeфикаsnost i koje imaju izraženije dispozicijsko suočavanje sa stresom usmjereno na emocije, doživljavaju veći stres u odnosima s roditeljima djece, ponašanje djece te radne uvjete kao izvore stresa (Tablica 3).

Tablica 2. Povezanosti između svih relevantnih varijabli u istraživanju**Table 2. Correlation between all relevant variables in the study**

Varijable	međuljudski odnosi	radni uvjeti	ponašanje djece	odnosi s roditeljima	opći stres
radni staž					
međuljudski odnosi	1				
radni uvjeti	.69*	1			
ponašanje djece	.38*	.57*	1		
odnosi s roditeljima	.63*	.65*	.56*	1	
opći stres	.31*	.49*	.38*	.39*	1
radni staž	.12*	.09	.07	.07	.15*
zadovoljstvo poslom	-.02	-.15*	-.07	-.10	-.12*
socijalna poželjnost	-.12*	-.20*	-.09	-.19*	-.18*
optimizam	-.09	-.17*	-.18*	-.15*	-.14*
pesimizam	.15	.26*	.19*	.17*	.14*
samoefikasnost	-.10	.20*	-.20*	-.22*	-.14*
emocionalna kompetencija	-.06	-.13*	-.08	-.08	.02
dispozicijsko suoč. - zadatak	-.01	-.09	-.03	-.06	.03
dispozicijsko suoč. - emocije	.27*	.38*	.31*	.36*	.32*
dispozicijsko suoč. - izbjegavanje	.08	.15*	.05	.05	.05

Tablica 3. Rezultati stupnjevite regresijske analize s doživljajem stresa i izvorima stresa kao kriterijskim varijablama**Table 3. Results of graded regression analysis with experience of stress and sources of stress as criteria variables**

Prediktori	Prvi korak			Završni korak		
	Beta	t	p (t)	Beta	t	p (t)
Radni staž	0.12	2.33	0,02	0,13	2,44	0,01
Optimizam	-0.05	-0.75	0,45			
Pesimizam	-0.02	-0.27	0,79			
Samoefikasnost	-0.12	-1.74	0,08			
Emocionalna kompetencija	0.06	0.95	0,34			
Disp. suoč. usmj. na zadatak	0.05	0.74	0,46			
Disp. suoč. usmj. na emocije	0.28	4.41	0,00	0,31	5,59	0,00
Disp. suoč. usmj. na izbjegavanje	0.03	0.55	0,60			
Kriterij – doživljaj stresa	R=0.36; R ² =0.13 F(8.327)=6.07; p<0.00			R=0.34; R ² =0.12 F(2.333)=22.09; p<0.00		

Prediktori	Prvi korak			Završni korak		
	Beta	t	p (t)	Beta	t	p (t)
Radni staž	0.05	0.99	0,32			
Optimizam	0.02	0.36	0,72			
Pesimizam	-0.02	-0.37	0,71			
Samoeфикаsnost	-0.16	-2.43	0,01	-0,13	-2,68	0,01
Emocionalna kompetencija	0.06	0.94	0,35			
Disp. suoč. usmj. na zadatak	-0.05	-0.72	0,47			
Disp. suoč. usmj. na emocije	0.35	5.57	0,00	0,33	6,28	0,00
Disp. suoč. usmj. na izbjegavanje	-0.01	-0.19	0,84			
Kriterij – odnosi s roditeljima	R= 0.39; R ² =0.15 F(8.327)=7.48; p<0.00			R=0.38; R ² =0.15 F(2.333)=28.94; p<0.00		
Prediktori	Prvi korak			Završni korak		
	Beta	t	p (t)	Beta	t	p (t)
Radni staž	0.04	0.86	0,39			
Optimizam	-0.05	-0.80	0,42			
Pesimizam	0.02	0.37	0,71			
Samoeфикаsnost	-0.16	-2.26	0,02	-0,14	-2,60	0,01
Emocionalna kompetencija	0.05	0.82	0,41			
Disp. suoč. usmj. na zadatak	0.02	0.38	0,70			
Disp. suoč. usmj. na emocije	0.25	3.95	0,00	0,28	5,31	0,00
Disp. suoč. usmj. na izbjegavanje	0.01	0.18	0,85			
Kriterij – ponašanja djece	R=0.35; R ² =0.12 F(8.327)=5.78; p<0.00			R=0.34; R ² =0.12 F(2.333)=22.99; p<0.00		
Prediktori	Prvi korak			Završni korak		
	Beta	t	p (t)	Beta	t	p (t)
Radni staž	0.08	1.59	0,11			
Optimizam	0.02	0.26	0,79			
Pesimizam	0.08	1.28	0,20			
Samoeфикаsnost	-0.08	-1.24	0,22	-0,11	2,20	0,03
Emocionalna kompetencija	-0.01	-0.12	0,90			
Disp. suoč. usmj. na zadatak	-0.07	-1.13	0,26			
Disp. suoč. usmj. na emocije	0.30	4.88	0,00	0,35	6,74	0,00
Disp. suoč. usmj. na izbjegavanje	0.10	1.93	0,05			
Kriterij – radni uvjeti	R=0.42; R ² =0.18 F(8.327)=8.90; p<0.00			R=0.39; R ² =0.15 F(2.333)=30.32; p<0.00		
Prediktori	Prvi korak			Završni korak		
	Beta	t	p (t)	Beta	t	p (t)
Radni staž	0.11	2.07	0,04	0,10	2,00	0,04
Optimizam	0.03	0.43	0,66			
Pesimizam	0.03	0.44	0,66			
Samoeфикаsnost	-0.05	-0.69	0,49			
Emocionalna kompetencija	-0.01	-0.18	0,85			
Disp. suoč. usmj. na zadatak	-0.01	-0.09	0,93			
Disp. suoč. usmj. na emocije	0.24	3.70	0,00	0,26	5,05	0,00
Disp. suoč. usmj. na izbjegavanje	0.03	0.55	0,60			
Kriterij – međuljudski odnosi	R=0.30; R ² =0.09 F(8.327)=4.02; p<0.00			R=0.29; R ² =0.08 F(2.333)=15.56; p<0.00		

Budući da je jedna od čestih posljedica doživljavanja intenzivnog stresa na poslu promjena posla, provjereno je razlikuju li se odgojiteljice koje bi promijenile svoj posao od odgojiteljica koje posao, unatoč njegovoj stresnosti, ne bi mijenjale (Tablica 4). Rezultati jednosmjerne analize varijance pokazuju da postoje statistički značajne razlike između odgojiteljica koje bi željele

mijenjati posao i onih koje ne bi željele mijenjati posao, i to u dvije varijable: procijenjenim zadovoljstvom poslom i dispozicijskom suočavanju usmjerenom na emocije. Odgojiteljice koje ne bi mijenjale posao u prosjeku su zadovoljnije poslom, dok bi one koje imaju izraženo dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije željele promijeniti posao (Tablica 4).

Tablica 4. Razlike između odgojiteljica u odnosu na želju mijenjanja posla (ANOVA)

Table 4. Differences regarding the desire for job change (ANOVA)

Varijable	X_{no}	sd_{no}	X_{yes}	sd_{yes}	F	P
Radni staž	19.10	9.30	17.46	8.64	1.52	0.22
Međuljudski odnosi	1.43	0.60	1.50	0.61	0.67	0.41
Radni uvjeti	1.52	0.56	1.63	0.51	2.28	0.13
Ponašanja djece	1.88	0.58	1.91	0.54	0.08	0.77
Odnosi s roditeljima	1.87	0.49	1.86	0.46	0.02	0.89
Procjena stresa	2.26	0.64	2.41	0.59	2.50	0.11
Zadovoljstvo poslom	2.48	0.62	2.02	0.48	28.80	0.00*
Emocionalna kompetencija	4.04	0.50	4.01	0.49	0.15	0.70
Disp.suoč. usmj. na zadatak	3.78	0.42	3.68	0.48	2.90	0.09
Disp.suoč. usmj. na emocije	2.80	0.58	3.01	0.57	5.71	0.02*
Disp.suoč. usmj. na izbjegavanje	2.83	0.53	2.82	0.53	0.02	0.89

Legenda: X_{no} - aritmetičke sredine varijabli za odgojiteljice koje ne bi mijenjale posao; sd_{no} - standardne devijacije varijabli za odgojiteljice koje ne bi mijenjale posao; X_{yes} - aritmetičke sredine varijabli za odgojiteljice koje bi mijenjale posao; sd_{yes} - standardne devijacije varijabli za odgojiteljice koje bi mijenjale posao.

RASPRAVA

Uvidom u prosječne vrijednosti percipirane stresnosti posla odgojiteljica za različite izvore stresa uočljivo je da odgojiteljice procjenjuju sve izvore podjednako visoko stresnim. Međutim, odgojiteljice percipiraju najstresnijim aspekte ponašanja djece i odnose s roditeljima, a u nešto manjoj mjeri međuljudske odnose na poslu i radne uvjete. Slične rezultate dobili su Griffith, Steptoe i Cropley (1999.) koji su utvrdili da su različiti problemi u ponašanju djece najznačajniji izvor stresa u prosvjetnim profesijama, dok je kvaliteta suradnje s roditeljima jedan od najznačajnijih izvora stresa i u ranije opisanom istraživanju (Leupold, 1994.). Stres odgojitelja povećavaju roditelji s previsokim očekivanjima, kao i nezainteresirani roditelji. Međutim, Reglin i Reitzmauer (1998.; prema Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.) navode da su osobe koje se bave odgojem i obrazovanjem djece najmlađe dobi najosjetljivije na različite situacije u radnom okruženju. U malobrojnim hrvatskim istraživanjima najveći stres izazivaju međuljudski odnosi (riječka populacija), suradnja s roditeljima (zadarska populacija), a najmanji ponašanje djece (Klarin, Nenadić-Bilan, 2004., Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.), što je zapravo suprotno rezultatima dobivenim u ovom istraživanju. O razlozima se može spekulirati: vjerojatno je da se u različitim regijama djelomično razlikuju i organizacijski te materijalni uvjeti rada odgojitelja. S druge strane, moguće je da i nedovoljna dostupnost specijaliziranih ustanova za pomoć djeci s posebnim potrebama može utjecati na veći stres uzrokovan ponašanjima djece. Na visoku procijenjenu stresnost odgojiteljskog posla ukazuje i prosječna opća samoprocjena stresnosti posla odgojiteljica: na skali 0 do 3, prosječna procjena stresnosti iznosila je čak 2.29. Prosječna procjena stresa vrlo je slična prosjecima kod zadarskih (2.30); (Klarin, Nenadić-Bilan, 2004.) i riječkih odgojiteljica (2.36); (Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.). Uvidom u pojedinačne procjene čak 90 % odgojiteljica svoj posao procjenjuje umjereno do jako stresnim. Čini se da je posao odgojiteljica čak stresniji nego posao nastavnika, jer „samo“ oko četvrtina nastavnika doživljava svoj posao visoko stresnim (Kyriacou,

2001., Jarvis, 2002., Woods, 2002., Koludrović et al., 2009., Carver, Connor-Smith, 2010.). Naime, odgojiteljice su svakodnevno uključene u višestruke interakcije s drugima (roditelji, kolege, stručni suradnici, i sl.), ali i s djecom različite dobi. Istovremeno trebaju poticati razvoj djeteta i zadovoljavati mu potrebe, pružiti ljubav, nježnost i disciplinu (Clarke-Stewart, 1993.), što može biti iznimno stresno. I kod učitelja i nastavnika i kod odgojiteljica u dječjim vrtićima slični su izvori stresa. Nastavnici su učestalo izloženi profesionalnim stresorima: neprimjerenom ponašanju učenika, problemima s disciplinom, obavljanjem administrativnih poslova, nedostatkom profesionalnog priznanja, odnosima s kolegama, učenicima i roditeljima, lošim radnim uvjetima te negativnim stavom učenika prema učenju (Betoret, 2009.). Dodatni izvori stresa kod nastavnika su: podučavanje nemotiviranih učenika, vremenski pritisak, suočavanje s promjenama, izloženost procjeni, samopoštovanje i status struke, konflikt uloga, nedovoljna primanja, neodgovarajući sustav nagrađivanja (Kyriacou, 2001., Woods, 2002., Ramos, 2007.). Rezultati istraživanja stresa kod odgojitelja pokazuju sljedeće izvore stresa: upravljanje vremenom, profesionalne teškoće, disciplina i motivacija djece te profesionalno ulaganje (Tsai et al., 2006.). Kelly i Berthelsen (1995.) navode kao izvore stresa vremensko ograničenje, potrebu za individualnim pristupom djeci, velik broj djece s problemima u ponašanju, poslove koji nisu u domeni odgojitelja, lošu suradnju s roditeljima, velik broj osoba s kojima komuniciraju i nizak status struke. Rezultati istraživanja provedenih tijekom 1980-ih i 1990-ih godina pokazuju da su sva zanimanja koja se bave brigom o djeci (nastavnici i odgojitelji) i tada bila stresna, ali su imala i slične izvore stresa (Costa, McCrae, 1990., Kelly, Berthelsen, 1995.). Aktualne razlike mogu se protumačiti promjenom u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja, u smjeru područja obrazovanja.

Primjenom Skale procjene stresnosti posla odgojitelja potvrđena je struktura izvora stresa koja obuhvaća četiri različita izvora: međuljudski odnosi, radni uvjeti, ponašanja djece i odnosi s roditeljima (Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić,

2005.). Pouzdanosti pojedinih dimenzija Skale variraju u rasponu od 0.76 za subskalu odnosi s roditeljima do 0.89 za subskalu ponašanja djece. Sve četiri dimenzije izvora stresa međusobno su u statistički značajnim srednje visokim korelacijama, što opravdava računanje ukupnog rezultata na skali, kao pokazatelja ukupnog intenziteta percipiranog stresa odgojiteljica. Opća procjena stresnosti posla odgojiteljica je statistički značajno i srednje visoko povezana sa svim dimenzijama izvora stresa, a najviše s dimenzijom radni uvjeti (preveliki broj djece, premalo prostora, javnu izloženost djelatnosti, probleme u organizaciji rada, dostupnost informacija i sl.), ponašanja djece (npr. agresivna i hiperaktivna ponašanja, sukobe djece, mogućnost ozljeda). Radi se o ponašanjima djece koja ugrožavaju sebe i druge te dovode u pitanje sigurnost sve djece tijekom boravka u vrtiću. Tek nešto niža povezanost međuljudskih odnosa na poslu i odnosa s roditeljima s općom procenom intenziteta stresa ukazuju da i interakcije s drugim ljudima uključenim u odgoj djece predstavljaju odgojiteljicama značajan izvor stresa. Statistički značajni prediktori za većinu izvora stresnosti posla odgojitelja (odnosi s roditeljima, ponašanja djece, radni uvjeti) su percepcija samoefikasnosti i dispozicijsko suočavanje sa stresom usmjereno na emocije. Jedino za međuljudske odnose kao percipirani izvor stresa značajnim prediktorom pokazala se (uz dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije) i duljina staža. Dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije svodi se na lakše podnošenje čuvstvenog uzbuđenja izazvanog stresnom situacijom koje se koristi psihološkim mehanizmima: priželjkivanje, samookrivljavanje, povlačenje u osamu, potiskivanje i izbjegavanje, isticanje pozitivnog, smanjenje napetosti, okretanje religiji, mirenje sa sudbinom (fatalizam), traženje emocionalne potpore od drugih (Lazarus, 2004.). U načelu se ovaj oblik suočavanja sa stresom primjenjuje kad vanjske okolnosti nisu podložne kontroli: tad se usmjerenjem na emocije stres ili problem zanemaruju, umanjuju ili naprosto prihvaćaju kao takvi (Lazarus, Folkman, 2004., Arambašić, 2003.). U uvjetima rada u dječjem vrtiću pojedini izvori stresa nisu kontrolabilni (npr. nezainteresiranost roditelja, prevelik broj djece u skupinama, loša didaktička opremlje-

nost). Stoga je moguće da odgojitelji koji su općenito dispozicijski skloniji suočavanju na emocije, čak i u situacijama u kojima su izvori stresa kontrolabilni, „iz navike“ ne primjenjuju adaptivnije načine suočavanja, pa doživljavaju vrlo intenzivnim sve izvore stresa u svojem poslu. Velika stresnost posla nastavnika često proizlazi iz interakcije individualnih i vanjskih varijabli (Jarvis, 2002.), a način suočavanja sa stresom iznimno je bitna varijabla. Odabir strategije suočavanja sa stresom kod nastavnika utječe na krajnje učinke stresa, pa neuspješno suočavanje sa stresom s vremenom može rezultirati izgaranjem na poslu (Koludrović et al., 2009.). Tako primjena izravnih strategija suočavanja usmjerenih na problem, kao što su traženje potpore ili aktivno rješavanje problema, pozitivno djeluje na ublažavanje stresa (Betoret, 2009.). Drugi značajan prediktor općeg stresa i međuljudskih odnosa kao izvora stresa zajedno sa suočavanjem usmjerenim na emocije je radni staž. Dugoročna izloženost djelovanju stresa na poslu i njegov kumulativni učinak vjerojatno ima za posljedicu da odgojitelji s više godina radnog staža doživljavaju i veći stres. U istraživanjima drugih autora rezultati nisu jednoznačni. Katkad je utvrđen povećan stres na početku profesionalne karijere prosvjetnih djelatnika (Kyriacou, 2001.), vjerojatno zbog potrebe početne prilagodbe na zahtjeve posla. Goddard, O'Brien i Goddard (2006.) nalaze značajno veću emocionalnu iscrpljenost kod nastavnika s duljim radnim iskustvom od nastavnika početnika: početnici možda doživljavaju manji stres jer se smatraju sposobnijima od starijih kolega u primjeni suvremenih metoda poučavanja, a veće zadovoljstvo poslom također može umanjiti razinu stresa (Kyriacou, 2001.). Vjerojatnije je da je stres manji na početku karijere odgojiteljskog zanimanja te s godinama raste, kao učinak akumulacije stresa tijekom godina, ali i stresa koje uvjetuje razvojno zahtjevnija životna dob, eventualne zdravstvene teškoće, klimakterij i dr. (Kyriacou, 2001.). Međutim, ni u hrvatskoj populaciji odgojitelja nije konzistentna povezanost radnog staža i doživljaja stresnosti posla odgojitelja. Klarin i Nenadić-Bilan (2004.) utvrdile su da je najveći stres zadržarskih odgojiteljica prisutan u kategoriji od 11 do 20 godina radnog

staža. Na riječkoj populaciji odgojitelja, kao i u ovom istraživanju, stariji odgojitelji doživljavaju veći stres (*Živčić-Bećirević, Smojver-Ažić, 2005.*).

Budući da je zadovoljstvo poslom ključna varijabla koja utječe na motivaciju nastavnika i njihov osobni radni angažman (*Jarvis, 2002.*), važno je bilo istražiti želju mijenjanja posla kod odgojiteljica. Nastavnici napuštaju svoj posao uglavnom u prvih pet godina radnog staža zbog male plaće, slabe mogućnosti napredovanja i poteškoća u radu s učenicima (*Wilhelm et al., 2000.*). Među nastavnicima osnovne škole u Hrvatskoj, čak 31,6 % nastavnika bi prihvatilo drugi nenastavnički posao, dok u inozemstvu, posebno u visokorazvijenim zemljama čak 25-40 % nastavnika-početnika napušta svoj posao (*Sorić, Mikulandra, 2004.*). U ovome istraživanju pokazalo se da čak 77,1 % odgojiteljica ne bi mijenjalo posao, a samo njih 16,1 % bi mijenjalo posao. U analizi razlika pokazalo se da veće zadovoljstvo poslom imaju one odgojiteljice koje ne bi mijenjale posao, dok one koje žele mijenjati posao imaju izraženije dispozicijsko suočavanje usmjereno na emocije (što je u većini slučajeva nedjelotvorna strategija suočavanja sa stresom).

Sveukupno, rezultati potvrđuju činjenicu da doživljaj stresa nije jednostavna funkcija izloženosti stresorima (negativnim okolinskim čimbenicima), već je važna i uloga različitih osobnih čimbenika kao što su emocionalna kompetencija, percipirana samoefikasnost, optimizam i pesimizam, ali i dispozicijsko suočavanje sa stresom. Među metodološkim ograničenjima istraživanja važno je istaknuti da su svi mjerni instrumenti zasnovani na samoprocjenama, uz koje se vežu mnoge potencijalne distorzije odgovora koji mogu utjecati na pouzdanost i valjanost rezultata. U budućim istraživanjima bilo bi korisno uključiti i druge potencijalne prediktore profesionalnog stresa (npr. traženje socijalne podrške, konflikt uloga obitelj-posao, izloženost životnim stresnim događajima, izgaranje i sl.). Čak i navedena uz ograničenja istraživanja, rezultati pružaju smjernice za bolje razumijevanje izvora stresa na poslu odgojiteljica te njihovog

načina suočavanja sa stresom u odnosu s ispitivanim osobinama ličnosti.

Rezultati daju smjernice za prevenciju stresa kroz preventivne programe cjeloživotnog učenja kojima je za cilj poboljšanje socijalnih vještina (vještine komunikacije, asertivnost), ali i emocionalne kompetencije (bolja percepcija, izražavanje i upravljanje emocijama) te učenja efikasnijih suočavanja sa stresom na poslu. Naime, osobe se suočavaju sa stresom na poslu na načine za koje se educirani tijekom školovanja ili tijekom posla kojim se bave (*Erera-Weatherley, 1996.*). Važna je i aktivna uloga samih odgojiteljica u prevenciji stresa na poslu, pri čemu važnu ulogu mogu imati razni oblici samopomoći, u smislu traženja socijalne podrške i dodatnih oblika stručne pomoći (udruge odgojiteljica, web portali, forumi i sl.). Stoga se smjernice mogu dati i za poboljšanje obrazovanja odgojiteljica tijekom njihova stručnog osposobljavanja.

ZAKLJUČCI

Istraživanje je pokazalo da odgojiteljice svoj posao ukupno doživljavaju iznimno stresnim, a svi izvori stresa su značajno izraženi: ponašanja djece, odnosi s roditeljima, radni uvjeti i međusobni odnosi s kolegicama. Dispozicijsko suočavanje sa stresom usmjereno na emocije pokazalo se značajnim prediktorom percepcije izraženosti različitih izvora stresa (ponašanje djece, suradnja s roditeljima, radni uvjeti i međuljudski odnosi) kao i općeg doživljaja stresa na poslu. Također, veću stresnost na subskalama odnosi s roditeljima, ponašanja djece i radni uvjeti procjenjuju odgojiteljice koje se percipiraju manje samoefikasnim. Radni staž pokazao se značajnim prediktorom kod percepcije izraženosti izvora stresa vezanih za međuljudske odnose i kod opće procjene intenziteta stresa na poslu. Optimizam, pesimizam i emocionalna kompetencija nisu se pokazali prediktivnima za percepciju izraženosti različitih izvora stresa kao ni za njegov opći doživljaj. Rezultati daju smjernice za preventivne mjere i edukaciju odgojiteljica usmjerenu na poticanje njihova aktivnog sudjelovanja u redukciji profesionalnog stresa.

LITERATURA

Ahn, H.J.: Child care teachers strategies in children s socialization of emotion, *Early Child Development and Care*, 175, 2005., 1, 49-61.

Aldwin, C.M., Sutton, K.J., Lachman, M.: The development of coping resources in Adulthood, *Journal of Personality*, 64, 1996., 837-871.

Arambašić, L.: *Provjera nekih postavki Lazarusovog modela i načina suočavanja sa stresom*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1994.

Arambašić, L.: Stres i suočavanje-teorijski modeli i njihove implikacije za problem nezaposlenosti, *Suvremena psihologija*, 6, 2003., 1, 103-127.

Atkinson, M., Vialto, C.: Neuroticism and coping with anger: The trans-situational consistency of coping responses, *Personality and Individual Differences*, 17, 1994., 6, 769-782.

Bandura, A.: *Self-efficacy: the exercise of control*, Freeman, New York, 1997.

Betoret, F. D.: Self-efficacy, school resources, job stressors, and burnout among Spanish primary and secondary school teachers: A structural equation approach, *Educational Psychology*, 23, 2009., 45-68.

Billings, A.G., Moos, R.H.: The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events, *Journal of Behavioral Medicine*, 1981., 4, 139-157.

Broman, C.L., Hamilton, V.L., Hoffman, W.S.: *Stress and distress among the unemployed: Hard times and vulnerable people. Plenum studies in work and industry*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, NY, US, 2001.

Burušić, J., Milas, G., Rimac, I.: Utvrđivanje povezanosti i temeljne strukture nekih aspekata socijalne evaluacije, *Psihologijske teme*, 12, 2003., 1, 33-42.

Carver, C.S., Connor-Smith, J.: Personality and Coping, *Annual Review of Psychology*, 2010., 61, 679-704.

Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K.: Assessing coping strategies: A theoretically based approach, *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 1989., 2, 267-283.

Cassidy, T.: Self-categorization, coping and psychological health among unemployed mid-career executives, *Counselling Psychology Quarterly*, 14, 2001., 4, 303-315.

Chang, E.C.: Cultural differences in optimism, pessimism, and coping: Predictors of subsequent adjustment in Asian American and Caucasian American college students, *Journal of Counseling Psychology*, 43, 1996., 1, 113-123.

Chang, E.C., D’Zurilla, T.J., Maydeu-Olivares, A.: Assessing the dimensionality of optimism and pessimism using a multi-measure approach. *Cognitive Therapy and Research*, 18, 1994., 2, 143-160.

Clarke-Stewart, A.: *Daycare*, Harvard University Press, Harvard, 1993.

Costa, P.T., McCrae, R.R.: Personality – Another «Hidden Factor» in Stress Research, *Psychological Inquiry*, 1, 1990., 1, 2-24.

Costa, P.T., Somerfield, M.R., McCrae, R.R.: Personality and coping: A reconceptualization. U: *Handbook of coping: Theory, research, applications*, Wiley, New York, 44-61, 1996.

Cox, T., Boot, N., Cox, S., Harrison, S.: Stress in schools: An organizational perspective, *Work and Stress*, 1988., 2, 353-262.

DeVries, J., Van Heck, G.L.: Fatigue: Relationships with basic personality and temperament dimensions, *Personality & Individual Differences*, 33, 2002., 8, 1311-1324.

Erera-Weatherley, P. I.: Coping with stress: public welfare supervisors doing their best, *Human Relations*, 49, 1996., 2, 157-170.

Endler, N. S., Parker, J.D.A.: The analysis of a construct that does not exist: Misunderstanding the multidimensional nature of trait anxiety, *Educational and Psychological Measurement*, 50, 1990., 2, 265-271.

Francis, L.J., Loudon, S.H., Rutledge, C.J.F.: Burnout among Roman Catholic parochial clergy in England and Wales: Myth or reality? *Review of Religious Research*, 46, 2004., 1, 5-19.

French, J.R.P.Jr., Caplan, R.D., Harrison, R.V.: *The mechanisms of job stress and strain*, Willey, London, 1982.

Goddard, R., O'Brien, P., Goddard, M.: Work Environment Predictors of Beginning Teacher Burnout, *British Educational Research Journal*, 32, 2006., 6, 857-874.

Grgin, T., Sorić, I., Ribić, K.: Prediktori nastavničkog stresa mjerena Fimianovim NS-upitnikom, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 32, 1994., 9, 59-73.

Grgin, T., Sorić, I., Kale I.: Stres kod nastavnika i načini suočavanja sa stresom, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 33, 1995., 10, 57-69.

Griffith, J., Steptoe, A., Cropley, M.: An investigation of coping strategies associated with job stress in teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 69, 1999., 4, 517-531.

Hemenover, S.H.: Individual differences in rate of affect change: Studies in affective chronometry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 2003., 1, 121-131.

Hobfoll, S.E., Schwarzer, R., Chon, K.K.: Disentangling the stress labyrinth: Interpreting the meaning of the term stress as it is studied in health context, *Anxiety, Stress and Coping*, 11, 1998., 3, 181-212.

Houston, B.K.: Control over stress, locus of control, and response to stress, *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 1972a, 2, 249-255.

Houston, J.: Teacher Burnout and Effectiveness: A case study, *Education*, 110, 1972b, 1, 70-78.

Hudek-Knežević, J.: Prikaz istraživanja i teorijskih pristupa proučavanju suočavanja sa stresom, *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, 1993, 3, 31-43.

Hudek-Knežević, J., Krapić, N., Kardum, I.: Burnout in dispositional context: The role of personality traits, social support and coping styles. *Review of Psychology*, 13, 2006., 2, 65-73.

Hudek-Knežević, J., Kardum, I.: Upitnik dispozicijskog i situacijskog suočavanja sa stresom i njegove psihometrijske značajke, *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, 1993., 2, 43-62.

Hudek-Knežević, J., Kardum, I.: *Stres i tjelesno zdravlje*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006.

Hudek-Knežević, J., Kardum, I., Vukmirović, Ž.: The development and some psychometric properties of the inventory for assessing coping strategies. U: *IIIrd Alps-Adria Conference in Psychology*, Ljubljana, 1993.

Hudek-Knežević, J., Kalebić Maglica, B., Krapić, N.: Personality, organizational stress, and attitudes toward work as prospective predictors of professional burnout in hospital nurses. *Croatian Medical Journal*, 52, 2011., 4, 538-549.

Ivanov, L., Penezić, Z.: Samoefikasnost: pregleđ teorije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 39, 2000., 20, 113-142.

Ivanov, L., Penezić, Z.: Skala opće samoefikasnosti. U: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 2002., 156-175.

Jarvis, M.: *Teacher stress: A Critical Review of Recent Findings and Suggestions for Future Researches*, 2002., dostupno na: <http://www.isma.org.uk/stressnw/teachstress1.htm>, pristupljeno: 25.5.2011.

Jerusalem, M., Schwarzer, R.: Anxiety and self-concept as antecedents of stress and coping: A longitudinal study with German and Turkish adolescents, *Personality and Individual Differences*, 14, 1989., 1, 15-24.

Kelly, A., Berthelsen, D.: Perschool teachers' experiences of stress. *Teaching and Teacher Education*, 11, 1995., 4, 345-357.

Klarin, M., Nenadić-Bilan, D.: Stres i izvori stresa odgojiteljskog poziva. *Zbornik radova Sveučilište u Zadru, Stručni odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece*, 4, 2004., 4, 59-75.

Koludrović, M., Jukić, T., Reić Ercegovac, I.: Sagorijevanje na poslu kod učitelja razredne i predmetne nastave te srednjoškolskih nastavnika, *Život i škola*, 22, 2009., 2, 235-249.

Kyriacou, C.: Teacher Stress: Directions for Future Reserch, *Educational Review*, 53, 2001., 1, 27-35.

Lacković-Grgin, K.: *Samopoimanje mladih*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1994.

Lacković-Grgin, K.: *Stres u djece i adolescenata*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2004.

Lacković-Grgin, K., Sorić, I.: Korelati prilagodbe studiju tijekom prve godine, *Društvena istraživanja*, 30-31, 1997., 4-5, 461-475.

Lazarus, R.S.: Psychological stress in the workplace, *Journal of Social Behavior and Personality*, 6, 1991., 7, 1-13.

Lazarus, R.S., Folkman, S.: *Stres, procjena i suočavanje*. Naklada Slap, Jastrebarsko, 2004.

Leupold, E.: Demands from all Sides, *European Education*, 26, 1994., 112-120.

McGrath, J.E.: Stress and behavior in organizations. U: *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Rand McNally College Publishing, Chicago, 1976.

Pavlović, Ž.: *Neke osobine ličnosti, izvori stresa na poslu i načini suočavanja kod predškolskih odgojitelja*, Poslijediplomski specijalistički rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2011.

Pavlović, Ž., Sindik, J.: Situacijsko suočavanje sa stresom kod odgojitelja, *Sigurnost*, 56, 2014., 3, 187-201.

Penezić, Z.: Skala optimizma-pesimizma (O-P skala). U: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, Filozofski fakultet, Zadar, 2002., 15-17.

Porter, L.S., Stone, A.A.: Are there really gender differences in coping? A reconsideration of previous data and results from a daily study, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 14, 1995., 2, 184-202.

Ptacek, J.T., Smith, R.E., Dodge, K.L.: Gender differences in coping with stress: When stressor and appraisals do not differ, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 1994., 4, 421-430.

Ramos, N.S., Fernandez-Berrocal, P., Extremera, N.: Perceived emotional intelligence facilitates cognitive-emotional processes of adaptation to an acute stressor, *Cognition and Emotion*, 21, 2007., 4, 758-772.

Salovey, P., Sluyter, J.D.: *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija: pedagoške implikacije*, Educa, Zagreb, 1997.

Sauter, S.L., Murphy, L.R., Hurrell, J.J.: Prevention of work-related psychological disorders, *American Psychologist*, 45, 1990., 10, 1146 - 1158.

Scheier, M.F., Carver, C.S.: The Self-Consciousness Scale: A revised version for use with general populations, *Journal of Applied Social Psychology*, 15, 1985., 8, 687-699.

Smojver-Ažić, S., Živčić-Bećirević, I., Gurdon, I., Jurčić, L., Valić, I.J., Denona, I.: Doživljaj stresnosti posla odgajatelja. U: *Stručno-znanstveni skup Cjeloživotnim učenjem korak bliže djetetu*, Rijeka, Zambelli, 98-107, 2002.

Sorić, I., Mikulandra, I.: Skala za mjerenje izvora nastavnčkog stresa, U: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika 2*, Filozofski fakultet, Zadar, 2004., 62-69.

Takšić, V.: Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti) EUK. U: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika 2*, Filozofski fakultet, Zadar, 2000., 27-44.

Tsai, J.L., Knutson, B.K., Fung, H.H.: Cultural variation in affect valuation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 2006., 2, 288-307.

Uzole, T.: *Professional Stress Among Latvian Teachers*, Daugavpils University, Daugavpils, Latvia, 2002, dostupno na: <http://www.ispaweb.org/en/colloquium/Uzole.htm>, pristupljeno: 25.5.2011.

Vizek-Vidović, V.: *Stres u radu*, Radna zajednica, RK SSOH, Zagreb, 1990.

Živčić-Bećirević, I., Smojver-Ažić, S.: Izvori stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima, *Psihologijske teme*, 14, 2005., 2, 3-13.

Watson, D., Hubbard, B.: Adaptational style and dispositional structure: Coping in the context of the five-factor model, *Journal of Personality*, 64, 1996., 4, 737-774.

Wilhelm, K., Dewhurst-Savellis, J., Parker, G.: Teacher Stress? An Analysis of Why Teachers Leave and Why They Stay, *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 6, 2000., 3, 291-304.

Woods, P.: Intensification and stress in teaching. U: R. *Understanding and preventing teacher burnout*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1999., 115-138.

SOURCES OF STRESS IN PRESCHOOL TEACHERS AND THEIR PERSONALITY TRAITS

SUMMARY: The interaction of the personalities of teachers (including her/his disposition coping skills) and social, physical and technical environment contributes to the experience of stress at work, as well as the daily operation of teachers and the quality of their relationship with children. The aim of this study was to examine the possibility of forecasting the general perceived stress and sources of stress based on criteria describing teachers' personality traits (optimism/pessimism, emotional competence, self-efficacy), seniority and variables of dispositional and situational style of coping with stress. The study included 336 preschool teachers in Split-Dalmatia County. Multiple measurement instruments were used: scale for the assessment of stressfulness, optimism-pessimism scale, general self-efficacy scale, social desirability scale, emotional competence questionnaire EUK-15, questionnaire on coping styles in stressful situations, and questionnaire on coping with stressful situations. Results show that the statistically significant predictors for two criteria, general experience of stress and interpersonal relationships as sources of stress, are work experience and dispositional coping with stress, focused on emotions. Statistically significant predictors for the criteria covering relationships with parents, children's behaviour and working conditions as sources of stress are self-efficacy and dispositional coping focused on emotions. These findings could help design and improve programs that aim to prevent stress, but also promote adoption of effective strategies for situational coping with stress, along with developing the skills of social interaction.

Key words: *personality, sources of stress in preschool teachers, coping*

*Original scientific paper
Received: 2015-11-13
Accepted: 2016-09-01*